

TÜRK AYDINI VE BİLİM İNSANI OLARAK İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU (1886-1978)

PROF. DR. HÜSEYİN AKYÜZ*

Tarihimize çok önemli iki devrim olarak yaşanan İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin çok önemli ve değerli düşün adamlarından biri olan *İsmayıl Hakkı Bey (Baltacıoğlu)*, 1886 yılında İstanbul'da doğar. İlk, orta ve lise öğrenimini aynı kentte yapar ve 1908 yılında da İstanbul Üniversitesi'nden/Darülfünü'ndan mezun olur. 1910 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından pedagoji ve el işleri konularında bilgi edinmek ve incelemelerde bulunmak üzere, Avrupa'ya gönderilir. Türkiye'ye döndükten sonra, bazı orta dereceli okullarda ve fakültelerde öğretmenlik ve öğretim üyeliği yapar. Uzun yıllar İstanbul Darülfünü'nunda öğretim üyesi olarak çalışır. Bu kurumun üniversiteye dönüşmesiyle de bu üniversitenin rektörlüğüne getirilir. 1933 üniversite reformuyla bir müddet üniversitenin dışında kalır. 1942 yılında yeniden üniversiteye döner ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine profesör olarak atanır. Aynı yıl Afyon, 1946 yılında da Kırşehir milletvekili seçilir. Daha sonraki yıllarda ise, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Türk ve İslam Sanatı konularında dersler verir. Birçok ulusal ve uluslararası bilimsel kuruluşların üyeliğini de yapan *Baltacıoğlu*, aynı zamanda çok iyi bir grafologdur.

Baltacıoğlu, 1908 Meşrutiyetin ilanından, ölümüne, yani 1978 yılına kadar geçen sürede, verdiği dersleri, konferansları, yazdığı makaleleri, kitapları, açtığı

* Öğretim Üyesi.

Türk düşünce yaşamında, Ziya Gökalp'ten sonra en büyük düşünsel etki Baltacıoğlu'na aittir. Türk eğitim yaşamında, yeni pedagoji akımının öncüsü de Baltacıoğlu'dur.

eğitim sergileri, kurduğu okulları, örneğin "Açık-hava Mektebi" ve yıllarca bizzat kendisi tarafından yayınlanan "Yeni Adam Mecmuası" ile eğitimciler ve aydınlar üzerinde kalıcı etkiler bırakan düşünürlerimizin ikincisidir. Türk düşünce yaşamında, *Ziya Gökalp*'ten sonra en büyük düşünsel etki *Baltacıoğlu*'na aittir. Türk eğitim yaşamında, yeni pedagoji akımının öncüsü de *Baltacıoğlu*'dur.

Baltacıoğlu'nun düşünsel kişiliğinin oluşumunda, birçok yerli ve yabancı yazarın etkisi vardır. Yerli yazarların başında *Emrullah Efendi*, *Bolu Mebusu Veli*, *Nafi Atuf* ve özellikle de *Ziya Gökalp* gelir. Onu etkileyen yabancılar isimler arasında ise, *J.*

J. Rousseau, *Gustave Le Bon*, *Henri Berkson* (1859- 1941), *Gökalp*'in etkisiyle *Durkheim* ve *Ahmet Şuayp*'in etkisiyle de *A. Comte* bulunur.

Türk düşünce ve eğitim yaşamının güzide aydınlarından biri olan *Baltacıoğlu*, yaşamına inkılapla başlayıp, ihtilal ile sürdüren ender kişilerden birisidir. Onun düşüncesinde ana ilkelerden sapmamak üzere yan öğelerdeki değişim arzusu çok önemlidir. 1916 yılında yayınladığı "Talim ve Terbiye'de İnkılap" isimli kitabıyla değişime başlar ve 1964 yılında yayınladığı "Pedagoji'de İhtilal" isimli kitabıyla da bu değişim çizgisini daha da derinleştirerek sürdürmeye çalışır. 1978 yılında Ankara'da 92 yaşında vefat eden *Baltacıoğlu*, günlük siyasete pek fazla karışmaz. Onun amacı, Türk kültür, eğitim ve bir bütün olarak düşün yaşamını kendi mantık dokusuna uygun olarak reforma tabi tutmak, hatta bu konularda devrim yapmaktır. Uzun ömrünü bu konuya vermiş biri olarak istedikleri olmasa da, görevini yapmaya çalışmış bir kişinin gönül huzurunu yaşamış olmalıdır.

Burada *Baltacıoğlu*'nun düşünceleri, özellikle de toplumsal görüşleri üzerinde durmak istediğimizde, *Gökalp*'i incelerken kullandığımız yöntem ve araştırma eğilimlerine başvurma gereği ortaya çıkmaktadır. Çünkü *Baltacıoğlu* da, tıpkı *Gökalp* gibi, ana kavramaları tanımlar, diğer görüşlerini bu tanımlardan çıkardığı sonuçların üzerine oturtmaya çalışır. Örneğin Türkleşmeyi, ya da Türk'e doğru gitmeyi kültüre, uygarlaşmayı, ya da Batı'ya doğru gitmeyi de, uygarlık kavramının üzerine kurmak ister. *Baltacıoğlu*'nun toplumsal düşüncesinin özünü yansıtan bu kavramlar üzerinde kısaca durmakta yarar vardır.

Baltacıoğlu, kültür tanımında *Gökalp*'in yolundan gider. Ona göre iki türlü yargı vardır. Bunlardan biri gerçek yargıları, öteki de değer yargılarıdır. Yeni Adam

haftalık bir gazetedir yargısı, gerçek yargıdır. Halbuki Yeni Adam'ın 90. sayısının kabı güzeldir, çirkindir yargıları, değer yargılarıdır. Bu iki yargı arasında büyük ayırım var. Gerçek yargıları, gerçek şeyin doğasından çıkar. Yeni Adam, dünyanın her yanında ve herkes için haftalık bir gazetedir. Oysa kabının güzel ya da çirkin olması, sosyetesine göre iki türlüdür. Fiziksel, kimyasal, psikolojik ve sosyolojik yargılar, gerçek yargılarıdır. Sanat, ahlak, hukuk, dil ve din yargıları değer yargılarıdır. Bu sonuncuların hak ve hakikat olması, onlara şekil veren sosyal vicdana göredir. "Şimdi; 'kültür' bir sosyetenin vicdanından doğan değer hükümlerine denir. Bu manada ahlak kültürü olursa da, fizik kültürü olmaz.

Kültür bir milletten doğan ve yalnız o millette mahsus olan, milletten millete geçmeyen şey demektir. Kültür, milletin özü demektir. Millî kültürün kökleri, milletin en eski çağlarına kadar uzanır. Millet ne kadar eski olursa, hayatının her safhasında kültürünü gösterir.

Efsaneler, masallar, atasözleri, rakslar, oyunlar ve dil, kültürün taşıyıcılarıdır. Çok eski olan bu millî ananeler, milletin en yeni zamanlarına kadar yaşayıp gelir. Kültür bozulursa, millet de bozulur. Millet bozulunca da kültür bozulur. Kültürü bozulmayan milletler, ölmezler."¹

Baltacıoğlu, Türk ulusunun tarih sahnesine çıkışından beri, yarattığı bir kültürünün olduğunu ve bu kültür içerisinde tarih boyunca koruyarak geliştirdiği geleneklerin bulunduğu vurgu yapmak ister. Ona göre bu gelenekler, Türk'ü Türk yapan ulusal değerlerdir. Zaten ulusun bağımsızlığının ve var oluşunun temeli de bu geleneklerdir.

"Milleti, millet yapan ve onu diğer toplumlardan ayıran unsurlar din, dil, töre, sanat, felsefe ve bunların birliğidir. Bu kültür ve geleneklerin bozulması, millet denilen birliğin bozulması, soysuzlaşması demektir. Böyle milletlerin tarih içerisinde yaşama şansları olamaz."²

Baltacıoğlu, asıl amacına erişmek için, kültür ve millet kavramalarını açıkladıktan sonra, onların üzerine en son amaç olarak Türkleşme, ya da Türk'e doğru gitme kavramı oturtmaya çalışır.

Onun amacı, Türk kültür, eğitim ve bir bütün olarak düşün yaşamını kendi mantık dokusuna uygun olarak reforma tabi tutmak, hatta bu konularda devrim yapmaktır. Uzun ömrünü bu konuya vermiş biri olarak istedikleri olmasa da, görevini yapmaya çalışmış bir kişinin gönül huzurunu yaşamış olmalıdır.

“Milleti, millet yapan ve onu diğer toplumlardan ayıran unsurlar din, dil, töre, sanat, felsefe ve bunların birliğidir. Bu kültür ve geleneklerin bozulması, millet denilen birliğin bozulması, soysuzlaşması demektir. Böyle milletlerin tarih içerisinde yaşama şansları olamaz.”

Baltacioğlu'na göre Türkleşmek, her şeyde Türk'e doğru gitmekle mümkün olur. Türk'ün ulusal değerlerine dönmek gerekir. Türk'ün yarattığı şu değerlere varılırsa, Türkleşme süreci tamamlanabilir. Bu değerler şunlardır ve bunların tümünde Türk'e doğru gitmek gerekir: Dil, ahlak, hukuk, mimik, edebiyat, roman, tiyatro, mimari, ev, bahçe, mobilya, resim, dekor, şehircilik, heykel, moda, musiki, dans, teknik, felsefe, devlet, terbiye, pedagoji ve maarif. İşte bu değerlerin tümünde Türk'e doğru gidilirse, işte o zaman Türkleşme süreci tamamlanmış olur.³ Bu amaca varmak için de halka gitmek, halkı eğitmek için halka gitmek gerekir. Bu konuda eğitim hem bir araç ve hem de bir amaç olarak düşünülmelidir.

Baltacioğlu'nun düşünce dünyasını oluşturan ikinci ana öge, uygarlık ve ona bağlı olarak geliştirdiği Batılaşma, ya da Batı'ya doğru gitmek kavramıdır. *Baltacioğlu* Türkleşmek kavramını, kültür kavramına dayandırarak ele aldığı gibi, Batılaşma anlayışını da uygarlık ve teknikleşmek kav-

ramlarına indirgeyerek değerlendirmek ister. *Ziya Gökalp* gibi, onun takipçisi olarak *Baltacioğlu* da, yargıları/hükümleri değer yargıları ve gerçek yargılar biçiminde ikiye ayırır. Ona göre gerçek yargılar, gerçek olayların bünyesinde vardır. Bu yargılar, toplumdan topluma değişiklik göstermeyen bilimsel yargılardır ve evrensel özellikler taşırlar, işte bunlara uygarlık denir.⁴

Toplumların kendilerine özgü olan din, dil, sanat, töre ve ölüm dirim anlayışlarının dışında, bazılarıyla ortak olan bir öz daha vardır. İşte bir toplumun kendine özgü olmayan ve diğer toplumlarla ortaklaşa taşıdığı bilgisi, fenni, zirai, akıldan ve aklın denemelerinden çıkmış teknikleri uygarlığın kendisidir. Avrupa uygarlığı denilince, Avrupa'da bu uygarlık öbeğine giren ulusların ortaklaşa olan yollarını ve tekniklerini kastediyoruz.⁵

Ona göre “medeniyet demek, yalnız bir millete, bir kültüre, mahsus olmayıp, milletten millete geçebilen bilgiler, usuller, kaideler demektir... Kültür bir millete mahsustur, millîdir, medeniyet milletler arasındır. Kültür doğar, fakat medeniyet yapılıdır. Kültür öğrenilmez, yaşanır, yapılmaz doğar, fakat medeniyet öğrenilebilir, kurulabilir, alınabilir. Millet demek için hem ayrı bir kültürü, hem de başka milletlerle ortaklaşa bir medeniyeti olmak gerekir.”⁶

Uygarlık kavramını kendi dünya görüşüne uygun olarak açıklamaya çalışan *Baltacıoğlu*, uygarlık kavramını Batılaşmak için temel dayanak haline getirir. *Gökalp*'in düşüncesinde Batılaşma kavramı yer almaz, onda çağdaşlaşma/muasırlaşma kavramı başat konumda bulunur. *Baltacıoğlu*, Batılaşmak için özellikle Batıya gitmek gerekir der.

Baltacıoğlu'na göre Batı uygarlığının beş önemli temeli, ya da ögesi vardır. Bu öge, ya da temeller şunlardır: Bilgi tekniği, fen tekniği, ekonomi tekniği, sanat tekniği ve ziraat tekniği. Bütün bu söylenenleri, teknik sözü ile karşılamaya çalışan *Baltacıoğlu*, "Avrupalılaşmak" demek uygarlığa girmek, Batı uygarlığını girmek ise, "Batı tekniğine girmek" demektir. Öyle ise Batıya doğru parolasının doğru anlamı, "Batı tekniğine doğrudur". Sonuna kadar Batılaşmak için, sonuna kadar "teknikleşmek" gerekir.⁷

Batılaşma yolunun da nasıl olması gerektiği üzerinde de duran *Baltacıoğlu*, bu yollardan birisi olarak düşünülen, "Kültür değiştirme" yöntemi ile yapılması gereken Batılaşma anlayışını reddeder. Ona göre milleti millet yapan dil, din, sanat ve felsefe birliğidir. Bunların bozulması demek, millî birliğin bozulması, soysuzlaşması, yozlaşması demektir. Hiçbir millet yozlaşarak Avrupalılaşamadığı gibi, Batılaşma olayını da kültür değiştirme, gelenek değiştirme dışında düşünmek ve aramak en doğru yoldur.⁸

Baltacıoğlu'nun kültür/Türkleşmek, uygarlık Batılaşmak kavramalarının işlerlik kazanmasında, eğitim kurumunun yanında, bir öz daha vardır. Bu öz "halka doğru gitmek", ya da "köye doğru gitmektir". Türkleşmek, Batılaşmak ve eğitimle birlikte ele alınan halka doğru gitmek, Türkleşmenin ve Batılaşmanın halk üzerinde bir çeşit uygulaması gibidir. O hâlde *Baltacıoğlu*'na göre halka doğru gitmekten anlaşılan nedir, halka ve köye doğru kim neden gidecektir?

Batılaşma yolunun da nasıl olması gerektiği üzerinde de duran *Baltacıoğlu*, bu yollardan birisi olarak düşünülen, "Kültür değiştirme" yöntemi ile yapılması gereken Batılaşma anlayışını reddeder. Ona göre milleti millet yapan dil, din, sanat ve felsefe birliğidir. Bunların bozulması demek, millî birliğin bozulması, soysuzlaşması, yozlaşması demektir. Hiçbir millet yozlaşarak Avrupalılaşamadığı gibi, Batılaşma olayını da kültür değiştirme, gelenek değiştirme dışında düşünmek ve aramak en doğru yoldur.

Ona göre “medeniyet demek, yalnız bir millete, bir kültüre, mahsus olmayıp, milletten millete geçebilen bilgiler, usuller, kaideler demektir... Kültür bir millete mahsustur, millîdir, medeniyet milletler arasındır. Kültür doğar, fakat medeniyet yapılır. Kültür öğrenilmez, yaşanır, yapılmaz doğar, fakat medeniyet öğrenilebilir, kurulabilir, alınabilir. Millet demek için hem ayrı bir kültürü, hem de başka milletlerle ortaklaşa bir medeniyeti olmak gerekir.”

Baltacıoğlu, Türkiye’de halkçılık hareketinin kısa bir tarihsel gelişimini anlattıktan sonra, *Gökalp*’in halkçılık anlayışı üzerinde durur. Onun bu konudaki temel görüşlerine katıldığını, fakat ayrıntılarda farklı görüşlerinin bulunduğunu belirtir.⁹

Her şeyden önce *Gökalp*’in sosyal felsefesinde Batılaşma, ya da Avrupalılaşma kavramları yer almaz. Onun düşüncesinde çağdaşlaşma/muasırlaşma ifadesi ana ilke olarak kendini gösterir. Ancak bu kavramın içeriği söz konusu edildiğinde, çok belirgin olarak bilim, uzmanlık bilgisi ve teknoloji başat olarak anlam kazanır. *Baltacıoğlu* da sıkça kullandığı o kavramların içeriğine, *Gökalp*’in öne sürdüğü anlamı vermeye çalışır. Aynı benzerlik farklı kavramlarla ifade edilse de, halka, ya da köye yönelme anlayışlarında da görülür. *Gökalp*’e göre halk Türk kültürünü, güzideler ise uygarlığı temsil ederler. *Baltacıoğlu* da bu konuda aynı düşünceleri, biraz daha ayrıntıya girerek ele alır. Ona göre kültür, insanını dıştan yapacağı müdahalelerle düzeltilemez. Çünkü kültür, aydınlar tarafından yapılmış rasyonel değerler değildir. Eski çağlardan beri “gayri iradi bir şekilde” meydana getirilerek köy vicdanında yerleşen empirik değerlerdir. Bundan dolayı köye doğru gitmekten kastedilen şey, köye kültür götürmek olamaz. Köye uygarlık götürmek konusuna gelince, işte bu olabilir. Gerçi uygarlığı olmayan bir köy düşünülemez, ancak Avrupa uygarlığı karşısında bunlar çok cılız kalırlar. Köylerimizdeki uygarlık, müspet bilimlere, laboratuvar deneylerine ve istatistik verilerine dayanan müspet ve akılcı bir uygarlık olmayıp, empirik deneyime

dayanan eski bir uygarlıktır. Evet, rotamız köye doğru olmalı, köye doğru, ancak köyün tarihsel nedenler ve kamusal kaynaşmalarla “uzvi” bir evrimle elde ettiği ulusal kültürünü bozmak için değil, elinde olan eski ve çok kere sakat olan uygarlık kurallarını atıp, bunların yerine üstününü koymak için.

Bunu yaparken de iki şeye dikkat edilmeli. Uygarlık yerine safahatı, konfor yerine lüksü almalı, Avrupa uygarlığıdır bu, onu sokuyoruz diye bazı üstün uygarlık kurallarını da yıkmamalı. Köyün kendi sazları yerine udu, mandolini, pastırması yerine salamı, ayranı yerine şarabı, vitamin deposu bulguru yerine kabuğu soyulmuş vitaminsiz pirinci, hamamı yerine banyoyu, abdesthanesi yerine klozet gibi. Avrupa'nın bazı aşağı teknikleri, köyün üstün olan tekniklerini ortadan kaldırmamalıdır.¹⁰

Bu nasıl sağlanabilir? Nitekim sağlanamamıştır. *Baltacıoğlu'nun* olmamalıdır, yapılmalıdır, onun yerine şu konmamalıdır dediği her şey, bu gün gerçekleşmiş bulunuyor. Çünkü *Baltacıoğlu'nun* uygarlık ile kültür kavramları arasına koymaya çalıştığı çizgi çok kalın olmadığından, bunların arasında çok kolay geçişler yapılabilmektedir. Örneğin uygarlığın ana dayanağı olarak öne sürdüğü ilkeler ile kültür tanımında kullandığı öğeler arasında kesin bir ayırım yapma olanağı yoktur. Bilgi, bilim, felsefe, teknoloji, deney bilgisi ile sosyal yaşamla ilgili çeşitli bireysel ve kurumsal tavırlar arasında kesin bir ayırım yapmak mümkün olmadığından, onların genel ifadeleri olan kültür ile uygarlık kavramlarını da bütünüyle birbirlerinden ayrı düşünmek olanaksız gözükmektedir. Çünkü uygarlık ürünleri insanlığın üstün yaratmaları olarak çeşitli yollarla kültürel davranış kalıplarını etkilemekte ve onları içinde doğduğu kendi kültürünün özelliklerine uydurmaya çalışmakta ve bir çeşit kültür değişmesi yaratmaktadır.

Baltacıoğlu ve *Ziya Gökalp* gibi ulusalcı çizgide yer almış düşünürlerin, bu çeşit bilimsel bir gerçekliğin farkına varmamaları, ya da anlamamış olmaları düşünülemez. Fakat ülke nüfusunun %80'in kırsal kesimde yaşamış olması, ülkenin bir bütün olarak köylü karakter taşıması, ülkenin kalkınma-

Baltacıoğlu'na göre Türkleşmek, her şeyde Türk'e doğru gitmekle mümkün olur. Türk'ün ulusal değerlerine dönmek gerekir. Türk'ün yarattığı şu değerlere varılırsa, Türkleşme süreci tamamlanabilir. Bu değerler şunlardır ve bunların tümünde Türk'e doğru gitmek gerekir: Dil, ahlak, hukuk, mimik, edebiyat, roman, tiyatro, mimari, ev, bahçe, mobilya, resim, dekor, şehircilik, heykel, moda, musiki, dans, teknik, felsefe, devlet, terbiye, pedagoji ve maarif. İşte bu değerlerin tümünde Türk'e doğru gidilirse, işte o zaman Türkleşme süreci tamamlanmış olur.

sının köyün kalkınmasına bağımlı oluşu, onların halkçı ve köycü bir ülküye yönelmelerine neden olur. Yine o yıllarda Avrupa'da güçlü bir biçimde kendini duyumsatan Kır Eğitimi Hareketi ve köyün kendi yapısı içinde geliştirilerek çağdaşlaşması anlayışı, İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet aydınlarının bir kısmını önemli ölçüde etkiler ve onlarda ana eğilim olarak belirgin hale gelen "Rotamız Köye Doğru", ya da "Halka Doğru" sözlerini kutsallaştırır. Onlara göre köyün kalkınmasının en emin yolu, eğitim aracılığıyla köye gitmek ve onu kendi yapısı içinde geliştirerek çağdaş yaşama uyumunu sağlamaktır. Her iki düşünür de, halkın uyanması, ülkenin kalkınması ve ulusun, ulusal birliğini bozmadan çağdaşlaşması için, o dönemde bilimsel gözüken yargıları, parantez içinde değil de, toplumsal pragmatizm biçiminde vermeyi uygun bulmuşlardır.

Aynı zamanda eğitimci bir düşünür olan *Baltacıoğlu*, uygarlığın köye götürülmesinin birinci yolu/aracı olarak eğitimi, hatta onun önemli bir kolu olan halk eğitimini gösterir. Halk eğitimini ve halk eğitimcisini de tanımlamaya çalışan yazar, halk eğitimcisinin özelliklerini üç başlık altında değerlendirir. 1) Halkçılık düşüncesini, zekâsını taşıyan, halkçılığın hak ve hakikat olduğunu aklıyla kabul eden adam. 2) Halkı sezen, halkı bir değer mevzusu olarak alan, halk duygusu, halk aşkı taşıyan, hatta fenafilhalk olmak isteyen adam. 3) Halkın arasına karışan, halk ile yaşayın, halk ile neşe ve elem ortaklığı yapan, halk ile işbirliği ve işbölümü yapan, aktif olarak halkla birleşen adam. Halkçılık kişiliği taşıyan eğitimci, üçüncü tipte olan aktiftir. Halk, gerçeği yalnızca inceleme ve değerlendirme konusu olarak görmez. Düşünsel bağlamdaki halkçılık, henüz halkçılığın kendisi değildir. Halk bir sevgi konusu yapıldığı sürece, romantik oluştan kurtulmuş sayılmaz.¹¹

Baltacıoğlu'na göre köye gidecek köy eğitimcisinin, köy realitesini iyi bilmesi, köye yerleşmesi, bütün sosyal gerçekleri iyi tanıyarak işe başlaması gerekir. Gerçek bir eğitimci, hiçbir zaman öğütle iş yaptırmaya kalkmamalı, öğütlerin çoğu kez ters tepki yaratabileceğini aklından çıkarmamalıdır. Ayrıca kişiliğın oluşmasında, öğüt vermenin pek fazla işe yaramadığını, son dönem psikolojisi açık bir biçimde ortaya koymuştur. Halbuki telkin ve örneklendirme öyle değildir. Köylü yapılması istenen şeyi önce görmeli, yararını anlamalı, ondan sonra da iyi bir telkine tabi tutulmalıdır.¹²

Baltacıoğlu, halkın eğitilmesi sözünden, halka okuma ve yazma öğretilmesi gerektiğini söz konusu etmez. Ona göre "bu memlekette terbiyenin gayesi, elif be, kraat okutmak değil, her şeyden evvel Rumeli Muharebesi" inde pusuya yatacak, karlara kışlara tahammül edecek sağlamlıkta bir beden, dünyayı, eşyayı görececek, ormanlarını yakmayacak, madenlerini işletecek, tayyareden ürkmeyecek bir akıl, fikir, milletin bayrağını sevecek, pis kokulardan nefret edecek bir kalp ve kin, Rumeli için

can verecek bir şecaat yapmak, ahaliyi bütün bu maneviyat ile teşhiz etmektir. Ben derim ki, okuma yazma bir ahaliyi değiştirmez, fakat iddia ederim ki, yalnızca elifba ile kıraat ile böyle bedensizlerden, cansızlardan bir millet yapılamaz.”¹³

Baltacıoğlu'nun düşünce dünyasının ana öğeleri, ya da bu düşünce yapısının belirleyicileri olan Türk'e Doğru Gitmek, Batıya Doğru Gitmek ve Halkçılık/Köycülük gibi, kısaca milliyetçilik, çağdaşlık ve halkçılık gibi ana öğelerin istendik bir biçim kazanmalarında ve halk tarafından kabul görmelerinde üzerinde durulması gereken ana konu eğitimidir. Ama nasıl bir eğitim ve nasıl bir öğretim uygulanmalıdır? *Baltacıoğlu'nun* bu soruya verdiği yanıtı ve önerdiği eğitim ve öğretim anlayışını kısaca vermekte yarar olduğunu düşünüyorum.

Baltacıoğlu, eğitim ve öğretim konusunda sürekli bir arayış ve değişim süreci yaşar. Bu konuya inkılapla başlar, ihtilal ile de devam eder. Özellikle de sosyal fel-sesefesine en uygun pedagojik stili bulabilmek için, araştıran bir sanatçı, çalışkan bir bilim insanı ve bir eğitim filozofu olarak sürekli bir çaba içinde yaşar. 1964 yılında yayınladığı “Pedagojide İhtilal” isimli yapıtı ile sürekli arayan bir kişiliğe sahip olduğunu gösterir. 1916 yılında yazdığı “Talim ve Terbiyede İnkılap” isimli yapıtını, ana hatları itibariyle daha da geliştirerek zenginleştirir.

Baltacıoğlu, hemen her çalışmasında yeni motif ve görüşlere önemli derecede yer verir, eskiden savunduğu bazı düşünceleri müzelik olarak gösterir ve bazılarını da daha güçlü bir biçimde savunmaya devam eder.

Baltacıoğlu, Avrupa ülkelerinde çok önemli pedagojik stiller olarak kabul edilen “İş Okulu, Üretim Okulu, Açık Hava Mektebi, Millî Toplumcu Eğitim, Yararcı Cemaat Okulu/J. Dewey” ve “Çocuktan Hareket ve Doğaya Yönelme” gibi okul ve pedagoji anlayışlarının en güçlü öncülerinden biridir.

Yazarımızın eğitimle ilgi olarak üzerinde durduğu ilk ve en önemli konu eğitim ve öğretimin amacıdır. O, çağdaş pedagoji anlayışının bir gereği olarak kitabi bilgiye ve ezberciliğe karşı çıkar. Yaşam için en iyi adam yetiştiren ülkeler, yöntem ve öğretileri en mükemmel olanlar değil, en iyi disiplini ve en iyi vicdaniliği savunan ülkelerdir der. İnsanların yozlaşmasına karşı çıkarken, çok koyu bir disiplin uygulamasını da reddeder. Eğitim ve öğretimde laik duruşu savunur. Daha 1916 yılında yazdığı yapıtında bile, laikliği savunarak eğitimin vicdanileşmesi gereğini ön plana çıkarır.¹⁴ Ona göre insanı insan yapan, onu toplum içinde başarılı kılan şey, bizim okulların vermeye çalıştığı “usluluk” ve bilgililik” değil, yaşama hazırlıktır. Yaşama hazır olacak kimdir? Kendi kendini geçindirir, basit şeyler yapabilir, gelecek için kararlar alır ve bu kararları uygulama alanına koyar, Tanrısına ve ulusuna, ülkesine inanır ve onlar için çalışır. İşte yaşam için yetişecek olan adam budur.¹⁵

Yazarımız eğitimin mahiyeti konusunda da şunları söyler. Eğitimin esasını doğanın kucağında aramak gerekir. Yani eğitimin özünü doğa oluşturur. Fakat şu kabul etmek gerekir ki, eylem, eğitim ve gelişmenin en büyük sırrıdır. Eylem olmadan eğitimde olumlu bir gelişme sağlanamaz. *Baltacioğlu* burada doğayı eğitimin odağına koyan *Rousseau* ile yaşamı bir hareket, bir hamle ve bir fıskırış olarak gören *H Berkson*'u uzlaştırarak yeni bir eğitim felsefesi oluşturmaya çalışır.

Onun tüm yapıtlarında *Rousseau*'nun etkisi görülür. Zaten bu filozof için, "ne istediğini bilen büyük eğitimci" sözünü kullanır. *Rousseau*, *Baltacioğlu*'nun eğitim anlayışında yeni içerikler kazanarak yaşamını yeniden sürdürmeye başlar.

Baltacioğlu, eylemde bulunma neticesinde, yeniden eyleme yönelen insan organizmasının daha düzenli bir gelişme göstereceğini öne sürer. Bu ifadede İngiliz bilgini *Darwin*'in izlerine rastlanır. Eylemin biçimlerini de şu şekilde sıralar. Oyun, musiki, yüksek sesle söz söylemek, konferans vermek, el işleri, resim, jimnastik ve bütün dersler.¹⁶ Ayrıca tüm bu eylemleri bir iki kategoriye ayırarak hangi eylemin insan organizmasında hangi organ ve melekeyi geliştirdiğini belirlemeye çalışır. Her ne kadar *Rousseau*, *Berkson* ve *Darwin*'in görüşlerini birleştirerek Türk düşünce yaşamına eklemeye çalışmışsa da, sentezci bir yorum adamı oluşu, onu önemli ölçüde özgünleştirir, kendi deyimiyle düşünceleri, o dönem için "pedagojide bir inkılap" olarak görülmesini sağlar.

Baltacioğlu, bilgi edinilmesine karşı değildir. Ancak kazanılan bu bilgiler, insanın çeşitli yeteneklerini geliştirici olmak yanında, yaşam için de geçerli özellikte bulunmalıdır. Yine bu bilgiler, kişinin kendi gücü ve çabalarıyla kazanılmış olmalıdır. Bilginin diğer bir boyutu da şudur: " Hakiki bilgi, yalnız faaliyete bağlı olarak gelişen bilgi değildir, bilakis bir ihtiyaca, bir menfaate, hülasa bir muhite bağlı olarak öğrenilendir."¹⁷ Dikkat edilirse burada dördüncü bir isim olarak *J. Dewey*, üçüncü önemli bir eğitim ve öğretim paradigması olarak da pragmatizm ortaya çıkar. Böylece *Baltacioğlu*'nun eğitim anlayışında, o yılların çok önemli kavramları olan doğallık, eylem ve yararlılık belirgin halde kendini göstermeye başlar.

Daha önce söylemeye çalıştığımız gibi *Baltacioğlu*, bir sentez adamıdır. Batının büyük düşünürlerinden önemli ölçüde etkilenir. Aldığı bu etkileri kendi zihin dünyasında yeniden kurmaya çalışır. Ancak bu sentezi oluşturması gereken öğler önemli ölçüde kendi varoluş kimliklerini korur ve bir anlamda da eklektik bir sonuç ortaya çıkar. Örneğin derslerde eşya kullanımını önermesiyle *Rousseau*'yu, somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyeni ve yakından uzağa ilkelerini savunmasıyla da çağdaş öğrenme psikolojisinin etkisinde olduğunu gösterir. Yine öğretimde kil, çamur, resim, harita ve laboratuvar çalışmalarını önermesiyle, -anacak bunlardan bir kısmını daha sonra gereksiz görecektir- devrine göre ileri bir konumda olduğunu ortaya koyar.

Baltacıoğlu'nun yaşı ilerledikçe aşama aşama eğitim anlayışında da önemli değişmelerin ortaya çıktığı görülür. Bir süre önce savunduğu fikirleri, daha sonra eskimiş ve müzeli olarak değerlendirir. Bu bağlamda, Alman eğitim filozoflarının önemle üzerinde durdukları, derslerde işin etkili bir ders yöntemi olarak kullanılması aracılığıyla öğrencide bedensel, duygusal ve zihinsel güçlerin geliştirilmesi, yani temel güven duygusunun kazandırılması görüşü, daha sonraki yıllarda üretici iş eğitimi, üretim okulu ve öğretimde sosyal yararın sağlanması biçimine dönüşür. *Baltacıoğlu'nun* düşüncelerinde eğitim sosyolojisini yakından ilgilendiren ana konu da burada başlar.

Baltacıoğlu'na göre eğitim toplumsal bir olaydır. Her toplumun bir eğitimi vardır ve bu eğitim devam edecektir. Eğitim toplumsal kimliği kazandıran önemli bir süreçtir. Henüz toplumsal kimliğe erişememiş olanlarda, eğitimden söz edilemez. Eğitim toplum yapısının yoğrularak oluşmasında en büyük rolü oynar. Onun için eğitime toplumsal kalıtım olarak bakmak gerekir.

Eğitim bir toplumu ortak değerler etrafında birleştirerek, yeni yeni alışkanlıklar ve değerler meydana getirir ve bunlar aracılığıyla toplumsal dayanışmayı sağlar. Ancak aynı toplum içinde birçok meslek grubunun doğmasına, onların mesleki dayanışma bakımından diğerlerinden ayrılmasına ve bazı alt grupların doğmasına da neden olur. Böylece eğitim, hem birbirine benzeyen ve hem de benzemeyen adamlar yetiştirir. Aynı zamanda toplum yaşamını üst düzeyde sağlayan ananeleri ve gelenkleri vardır. Toplumun yaşayabilmesi için, birlik oluşturmaya ve ortak değerlere bağlanmasına gereksinim vardır.

Baltacıoğlu, eğitimi ikiye ayırır. Bunlardan birincisi toplum bireylerinin arasındaki ortak benzerliği ortaya çıkaran ve bunu koruyarak yaşatan genel eğitim, ikincisi de bireyler arasında ayrılığa neden olan özel, ya da meslek eğitimi. Aynı zamanda bunlar, eğitimin ulusal ve bilimsel yanlarını da ifade ederler. İlk önce toplum, istediği insanı, yani toplum kendine göre yetiştirmek istediği insanı, sonra da meslek mensubunu yetiştirmeyi amaçlar. Eğitimde üzerinde durulması gereken en önemli konu, sosyolojik bağlamda bireyin kurumsallaşmasını gerçekleştirmektir. Bu kurumsallaşma olayı genel ve özel biçimde olmalıdır. Önce iyi bir yurttaş, sonra da iyi bir meslek mensubu yetiştirilmelidir.¹⁸

Ona göre yaşayan adamın yaratılmasında, başka bir ifade ile bireyin kurumsallaşmasında, etkili özellikler olarak şu ilkeler önemlidir: "1) Şahsiyet Prensibi, 2) Muhit Prensibi, 3) Travay Prensibi (usül, metot, teknik, ilmi ihtisas), 4) Randıman Prensibi (sosyal verim), 5) İlisiyasyon Prensibi (sosyal fayda)."¹⁹ Çocuğun toplum-sallaşarak kurumsal bir kişilik haline gelmesi, gerçek bir kişilik, gerçek bir çevre,

gerçek bir bilimsel uzmanlık, gerçek bir verim ve gerçek bir toplumsal yarar gibi aşamalardan geçmesine bağlıdır. İşte yeni adam bu aşamalardan geçerek yetişir.²⁰

Baltacioğlu'nun en önemli yapıtlarından birisi de "İçtimai Mektep" isimli kitabıdır. Aynı zamanda bu kitabın ismi, onun eğitim konusuna sosyolojik bağlamdaki bakışını içerir. Bu kitapta İçtimai Mektep'in amacını, ilkelerini, dayandığı temelleri ve yapısını anlattıktan sonra, onu çeşitli okul ve eğitim anlayışlarıyla karşılaştırır. Ona göre İçtimai Mektep, dünyanın hiçbir yerinde uygulanmadığı gibi, savunulmamıştır da. O, bütünüyle özgün bir düşüncenin eseridir. Türkiye'nin sosyal ve ekonomik koşullarının kaynaştırılması sonucunda ortaya çıkarılmıştır. İçtimai Mektep'te iş bir amaçtır. Bu mektepte numune bir şey olamaz, çünkü mektep, yaşamın kendisi olarak yerini alır. Onun için burada yararı olmayan –topluma yararı olmayan- işlere yer verilmez. İş için iş derken, eylem için eylem görüşünü reddedir. Çünkü iş yapmak için eylem yapılır, eylem için eylem yapılmaz.²¹ Bu anlayış içinde *J. Dewey*'in bazı görüşlerini benimseyen *Baltacioğlu*, onun eksik yönü olarak bireysel yararı gösterir. Çünkü kendi okul anlayışı toplumsal bir karakter taşır ve toplumsal yararı ön plana alır.

Baltacioğlu'nun, İçtimai Mektep isimli yapıtında, daha önce savunduğu eğitimle ilgili bazı düşüncelerinden vaz geçtiği görülür. *Rousseau*'dan aldığı çok sayıda düşünce, bu okul anlayışında değişik boyutlar kazanarak varlığını sürdürür. Örneğin daha önce bazı derslerde "numunelerden" yararlanmak gerektiğini söylerken, daha sonra İçtimai Mektep'de "numune" diye bir şey olamaz, çünkü o yaşamın ta kendisidir der.

Baltacioğlu, İçtimai Mektep de öne sürdüğü görüşleri, daha sonra yazdığı *Rüyamdaki Okullar* isimli eserinde daha kuvvetli bir biçimde savunmayı sürdürür. Ona göre önemli olan sosyal iştir. Bu durum, bilgi için değil, toplumun yararına yönelmiş, topluma yönelmiş bilgi için iş olmalıdır. Bu düşüncelerin bir çeşit açılımı olan *Rüyamdaki Okullar* isimli yapıtında, eğitim ve öğretim anlayışıyla ilgili ilkelere bir çeşit uygulaması olan yöntemleri, gördüğü yedi rüyada tiyatral bir üslupla anlatmaya çalışır.

O, bu yapıtında eski okul yandaşlarını üç bölüme ayırarak değerlendirmek ister. Birinci bölümde gerçek iş yerlerindeki kopyalarının yaptırıldığı görülür. Buna yüzyıl önce ölenlerin mezarlığı adını verir. İkinci bölümde eğitim olarak el işleri, fakat bunlar gerçek yaşamda kullanılmayan türden eşyalardır. Üçüncü eğitim bölümünde ise, piyasa değeri hesaba katılmadan yapılan eşyalar yer alır.²² Gerçeklik salonu diye adlandırdığı kendi eğitim anlayışının sergilendiği yerde de, çocuklar bizzat kendileri arayıp bulurlar, araştırma ve incelemeler yaparlar, bu çalışmalardan toplumsal yarar sağlamaya çalışırlar.

Öğrenciler, yaptıkları işler sonunda bütün masraflarını karşıladıkları gibi, çevreye de öncülük yaparlar. Bu okullar gerçek yaşamın kendisidir. Orada gereksiz kitabi bilgi olmadığı gibi, dersler de yoktur. Öğrenciler, yararı olan çeşitli konularda yakından uzağa değil, kişiliği çok ilgilendirenden az ilgilendirene doğru hareket ederler.

Baltacioğlu'nun Rüyamdaki Okullar dediği kuruluşlarda, öğrencilerin üzerinde çalıştıkları masalar vardır. Bu masalarda çalışan öğrenciler ki, bu öğrenciler ilkokul öğrencileridir, çeşitli araç ve gereç kullanırlar. Örneğin toprak analizleri yaparlar, her masada mikroskop vardır, çeşitli maddelerin özelliklerini ortaya koyarlar. Yalnız maddi anlamda analizler ve sentezler yapmakla yetinmezler, aynı zamanda ulusal ve uluslararası olayları da irdelerler. Bu konuda verdiği çok önemli bir örnek, İtalyan/Habeş Savaşı'nın Türkiye bakımından değerlendirilmesidir. Maddi anlamda ise gübredeki azot ve fosfat miktarını ölçmek, vitaminlerin etkisi anlamak ve sosyal anlamda da çeşitli gazete haberlerini ve makalelerini incelemek ve yorumlamak gibi etkinlikler vardır.

Baltacioğlu'nun rüyasında gördüğü bu okul ve eğitim anlayışı birçok bakımdan gerçeklere uygun değildir. Her şeyden önce çocukların psikolojik gelişim kademelerine ve alırlık kapasitesine aykırıdır. Yine ülkemizin o yıllarının, -bugün için de geçerlidir- maddi olanakları bunu karşılamak için yeterli değildir. *Baltacioğlu*, eğitim, öğretim ve okul sistemlerinde çok etkili bir devrim önermiştir. Ancak bu devrimin mantığı iyi anlaşılmamış gözüküyor. Kısaca bu yazar, böylesine radikal öneriler geliştirirken, hangi toplumda yaşadığını, hangi ekonomik, kültürel ve düşünsel çevrede yaşadığını pek fazla dikkate almamıştır. Yazarın bu devrim anlayışını basit bir hayal diye niteleyerek reddetmek mümkündür. Ancak bu öneriler gerçekçi özellikler taşıdığından, aynı zamanda da "İçtimai Mektep" in yansımaları olduğundan, üzerinde durulması gereken bir konudur. Ona göre bu okul, yaşam okulu, toplum yaşamının, ulusal yaşamın bütün yön ve koşullarını göz önüne alan bir okul anlayışındır. Fakat bu gün bile okullarımızın birçok gereksinimini karşılayamazken, 1940'lı yıllarda ilkokulun sınıflarındaki her masaya mikroskop yerleştirmek, ne kadar gerçekçi olabilir, düşünmek gerekir.

Bu konuda Türk ilköğretimi çok ilginç bir deneyim de yaşamıştır. 1962 yılında uygulamaya geçirilen İlköğretim Çerçeve Programı, Amerika'da uygulama alanı bulan Winnetka, Dekroli ve Daltonlaştırılmış okul anlayışlarından esinlenerek geliştirilen bir öğretim programıydı. Öğretimde serbestiyi, seçmeli ders anlayışını, aktif öğretimi, küme ve proje yöntemini öneriyor, her bilgi materyalini öğrencinin bulup sınıf ortamına rapor halinde getirmesini ön görüyordu. İlk olarak da Çankaya İlkokulunda uygulamaya konulmuştu. Fakat bu pilot uygulama başarılı olmadı ve

1968 İlköğretim Programıyla revizyona tabi tutularak önemli ölçüde değişime uğratıldı. Hâlâ da değişime tabi tutulmaya devam ediliyor. *Baltacıoğlu*'nun düşünceleri bir sistem olarak benimsenmemiş, ancak onun önerdiği eğitim ve öğretimle ilgili bazı görüşler, ortaöğretim ve ilköğretim programlarında ilke olarak yer almışlardır.

Baltacıoğlu, 1964 yılında yayınladığı "Pedagojide İhtilal" isimli yapıtıyla birçok eski görüşüyle ilgili ayrıntıları terk ederek yeni yeni görüşler getirmeye başlar. Fakat bazı eski görüşlerini daha da güçlendirir ve onları değişik formlar içinde birer ihtilal ögesi olarak gündeme taşır. Ona göre eğitim ve öğretimde devrim yapmak isteyen toplumlar, ilk önce kitap konusu üzerinde durmak zorundadırlar. Kitabın eğitim ve öğretimde rolü nedir? Kitap sözlerin yazılış şeklidir. Kitaplar iki türlüdür. Yerlerin, göklerin, bitkilerin, devirlerin, canlıların, insanların ve hayvanların dış yüzlerini, ağırlıklarını, şekillerini ve etkilerini inceleyen kitaplar, bir de iç dünyayı, duyguların özlerini konu edinen kitaplar.

Eğitim ve öğretimde birinci kısım için kitaba gerek yoktur. Çünkü kitaptaki bütün kelimeler birer simgedir. Simgelerle eğitim olmaz. Eğitim yaşanarak yapılır. Endüstri, tarım, fizik, kimya, anatomi, coğrafya, cisimle, şekille, morfoloji ile ilgili gerçekler, sözle kitapla öğretilmez. Bunları öğretebilmek için, bu gerçekleri önce kafamızla, hayalimizle ve içimizle değil, bütün gövdemizle, kişiliğimizle dışımızda yaşamamız gerekir. Bu bilgiler ancak kendiliklerinden olabilecek bilgilerdir. İkinci kısım için kitaplar gerekli olabilir. Çünkü bu gibi bilgileri gözlem yoluyla ve yaşayarak öğrenmek mümkün olmayabilir.

Yazarımız bu dönemde bilgi edinilmesine karşı değildir. Onun üzerinde ısrarla durduğu konu ezberciliktir. Ezbercilik konusunda şunları söyler: "Okullarda ezberciliği karşı yapılacak ilk savaş nedir? Programları ayıklamaktır. Birçok bilgi vardır ki, bunların bilinmesi gerekli değildir. Birçok bilgi vardır ki, bunlar daha yüksek okulda öğrenilebilir. Bunları da atmak gerekir. Birçok bilgi vardır ki, bunları öğrenmek için çevre, alet, resim gibi tabii araçlar yoktur. Bunları da atmak gerekir. ... Bu işin sonunda programlar arınmış olur."²³

Baltacıoğlu, İçtimal Mektep ve Rüyamdaki Okullar isimli kitaplarda sunduğu eğitim ve öğretimle ilgili bazı görüşlerini, 1964 yılında yazdığı Pedagojide İhtilal isimli kitabına almaz. Örneğin orada yer alan her masaya mikroskop yerleştirmek gibi çok pahalı öğretim araç ve gereçlerin kullanımından ve ilkokul çocuklarının alırlılık kapasitelerini aşan bilgilerden ve çalışma koşullarından da vazgeçer. Önceleri öğretim programını reddeden yazar, bu kitabında öğretim programının olabileceğini kabul eder ve böylece biraz daha realiteye yaklaşmaya başlar. Yine ezberlemek yerine öğrenmeyi, anlamak yerine de yapma eylemlerini koyar. Ona göre

gerçek bilgi, yapıcı ve yaratıcı olmalıdır. Çocuklara ve gençlere ne öğretebileceğimizi değil, neler yaptırarak zorunda olduğumuzu düşünmeliyiz. Hangi bilgileri ezberleyene değil, hangi bilgileri öğrenene değil, hangi yaşama ve yaratma gücünü kazandıran öğrenilmiş bilgi diyebiliriz? İşte düğüm budur. Okulun amacı bu olmalıdır. Okulun amacı bilgi vermek olmayıp, güç kazandırmaktır. Kaldı ki, yapan bilir de.²⁴

Baltacıoğlu'na göre "ilkokulun görevi, çocuğun sosyal kişiliğini yaratmaktır. Çocuğa önce bir benlik olarak, sonra bir aile organı olarak, sonra bir köylü olarak, kasabalı, şehirli olarak, sonra bir Türk olarak, sonra yirminci yüzyılın Avrupalısı olarak yetiştirmek. Kısaca söyleyelim, ilkokulun birinci görevi, çocuğa kişiliğini edindirmektir. İkinci görevi, çocuğa bütün bu insan kişiliklerinin birliği, bütünlüğü için gerekli olan ilk teknikleri başlatmaktır. İlkokul öğrencisi olan bir çocuk, kendini ve çevresindekileri kalkındıracak tekniği öğrenecektir. ...

İlkokulun ikinci görevi, çocuğun içinde yaşadığı topluluğun, köyün gerçek hayatına alıştırmak, çevreye uygun adamlar yetiştirmektir. İlkokulun yeni görevi Türk köylüsünü yetiştirecektir."²⁵ Köyleri süsleyen ilkokullar değil, köyleri kalkındıran ilkokullar istiyoruz.

"İlkokulda yapılacak öyle bir teknik devrimdir ki, yazmakla, söylemekle anlatılamaz. Bu devrim, her cinsi, biçimi, rengi, canı, ruhu olan şey gibi soyut dille tarif edilemez; bu devrimin tabiatı tekniktir. Teknik değişiklikleri yalnız teknikçiler yapabilir, edebiyatçılar hatipler değil. Yapılacak iş, on onbeş okulu alıp, dava sahibi, tez sahibi, proje sahibi, eğitimcilere vererek, onların yaptıklarını gözle görerek, sonra en çok başarılıları bütün okullara uygulamak. Böylece Türkiye'yi kalkındıracak yeni Türk ilkokul tipine kavuşmak mümkün olur."²⁶ Bu da teknikleşme ile mümkündür. Teknikleşmek, Avrupa tekniğini almak demektir. Zaten eğitimin amacı, bir yandan kültür, diğer yandan da teknik adamlar yetiştirmektir. Bu amaç, gençlere, bir yandan millî, diğer yandan da teknik bir kişiliğin verilmesiyle gerçekleşir.

Genellikle progresif ve ulusalcı bir karaktere sahip olan *Baltacıoğlu'na*, göre ulusal kişiliği oluşturan, ulusal kültürdür. Ulusal kültürü meydana getiren de dil, din ve sanat gibi öğelerdir. Teknik kişiliği var eden teknik kurallardır. Bunlar da

Baltacıoğlu'na göre "ilkokulun görevi, çocuğun sosyal kişiliğini yaratmaktır. Çocuğa önce bir benlik olarak, sonra bir aile organı olarak, sonra bir köylü olarak, kasabalı, şehirli olarak, sonra bir Türk olarak, sonra yirminci yüzyılın Avrupalısı olarak yetiştirmek.

Baltacıoğlu, şimdiye kadar Avrupa ve Amerika'yı yanlış anlamış bulunuyoruz der. "Eğitlimcilerimizi ve bakanlığımızı yanılta şey, Avrupa ve Amerika'nın teknik yönden ileri gitmiş olmasıdır. Tekniğin ileri olması demek, eğitimin de ileri olması demektir diye bir kanaatleri vardır. Bu yanlıştır. Okul görenekle kurulmaz. Avrupa ve Amerika'dan görenek alınmaz. Oradan bilim alınır. Avrupa ve Amerika'ya adam gönderirken, bilim adamları gönderilmelidir. Onların anladıklarına, bizim kamusal eğitim anlayışımız katılmalıdır. Sadece Batı bilimleri ile de yetinmek doğru değildir. Türklerin eski yetiştirme sistemlerinin kamuya mal olmuş değerlerine müracaatta fayda vardır.

fizik, kimya, biyoloji, psikoloji ve sosyoloji bilimleri ve bu bilimlerin uygulanmasıyla ortaya çıkan çeşitli teknikler ve zanaatlarıdır.²⁷

Baltacıoğlu, şimdiye kadar Avrupa ve Amerika'yı yanlış anlamış bulunuyoruz der. "Eğitlimcilerimizi ve bakanlığımızı yanılta şey, Avrupa ve Amerika'nın teknik yönden ileri gitmiş olmasıdır. Tekniğin ileri olması demek, eğitimin de ileri olması demektir diye bir kanaatleri vardır. Bu yanlıştır. Okul görenekle kurulmaz. Avrupa ve Amerika'dan görenek alınmaz. Oradan bilim alınır. Avrupa ve Amerika'ya adam gönderirken, bilim adamları gönderilmelidir. Onların anladıklarına, bizim kamusal eğitim anlayışımız katılmalıdır. Sadece Batı bilimleri ile de yetinmek doğru değildir. Türklerin eski yetiştirme sistemlerinin kamuya mal olmuş değerlerine müracaatta fayda vardır. Köpek suya düşmedikçe yüzme öğrenmez sözü, bir eğitim anlayışının özetini bize verir."²⁸ Ayrıca eğitim ve öğretimde Batıya Doğru Gitme sözünden eğer oradan eğitim ve öğretim yöntemleri ve bunları besleyen düşünce sistemleri alınmak isteniyorsa, bu da yanlıştır ve iflas etmiştir. Pedagojide hiçbir zaman görenekten hareket edilmemelidir. Pedagojide asıl olan gelenektir. Eğitim gelenekleri pedagoji kitaplarında değil, büyük pedagoğların tükenmez kaynaklarındadır. Pedagojide kaynaklara doğru.²⁹

Baltacıoğlu, bir toplum kalkındırma uzmanı gibi, eğitim aracılığıyla Türkiye'yi kalkındırarak "adamı" da tanımlamaya çalışır. Bu "adam" dört aşamadan oluşan bir anlayışla yetiştirilebilir. Bu aşamalar şunlardır:

1) Anarşik Çalışma Aşaması: çalışmanın ilk biçimi budur. İş yapmaya başlayan küçük çocuğun çalışması böyledir. Öğrenmeye başlayan çırağın hiçbir randıman vermeyen çalışması bu cinstendir.

2) Mekanik Çalışma Aşaması: Bilmeyerek, anlamayarak, gördüğü gibi, alıştığı gibi, hiç değiştirmeden yapılan çalışma dönemi. Burada randıman hiç değişmez.

3) Aktif Çalışma Aşaması: Bütün yaptıklarını, bilerek, anlayarak yapan, gördüğü alıştığı gibi değil, başarılı bulduğu için yapan, kendi alanında kendine göre değişiklikler yapan, küçük çapta yenilikler meydana getiren, kazandığı bilgiler üzerinde düşünen, bilgisi ile işi arasında bağlantı sağlayan öğrencinin, teknik adamın, fikir adamının çalışması bu aşamada kendini gösterir.

4) Yaratıcı Düşünce Aşaması: Çalışmanın en yüksek ve en verimli türü budur. Büyük dâhilerin, büyük bilginlerin, büyük filozofların ve büyük teknik icat yapanların çalışma aşaması bu devre içinde görülür.³⁰

Gelişmekte olan tüm ülkelerde dördüncü aşama dışındaki çalışma evrelerinin hemen tümü görülür. Ancak gelişmiş, olgunluk düzeyine ulaşmış ve zirve halindeki ülkeleri, diğerlerinden ayrıran temel ölçüt, hiç kuşku yoktur ki, dördüncü aşama olan, yaratıcı çalışma, diğer bir söyleyişle toplumun güzide bireyleri aracılığıyla yaratıcı düşünce aşamasına erişmiş olmasıdır. *Baltacioğlu*, bir yandan eğitimin toplum tabanına yayılmasını ve ilkokul aracılığıyla toplum kalkınmasına katkı yapılmasını isterken, diğer yandan da yaratıcı düşüncenin gelenek haline gelmesini savunur. Böylece bu konuda da *Emrullah Efendi* ve *Ziya Gökalp* çizgisinde yürüdüğünü göstermiş olur.

Bilindiği gibi İkinci Meşrutiyet dönemi ki, *Baltacioğlu*'nun da içinde yaşadığı bu dönem, hemen her bakımdan bir arayış, çoğunlukla da bir bocalama ve bir çözülme süreçlerinin yaşandığı yıllardır. Cumhuriyetin kurulduğu ve geliştiği ilk yirmi yıl ise, ulusallaşma ve çağdaşlaşma amaçları etrafında gösterilen çeşitli kurumsal tavırların geliştirildiği ve uygulama alanına konulduğu yılları kapsar. Bu bağlamda özellikle de eğitim aracılığıyla ülkenin ulusal ve çağdaş bir görünüm kazanması için, devlet aracılığıyla çeşitli çalışmalar yapılır. Köy Öğretmen Okulları, Millet Mektepleri A ve B Kursları, Eğitim Hareketi, Köy Eğitim Yuvaları ve Köy Enstitüleri, bu bağlamda ilk akla gelen kurumlardan bazılarıdır. Acaba her iki dönemin,

Baltacioğlu, bir yandan eğitimin toplum tabanına yayılmasını ve ilkokul aracılığıyla toplum kalkınmasına katkı yapılmasını isterken, diğer yandan da yaratıcı düşüncenin gelenek haline gelmesini savunur. Böylece bu konuda da *Emrullah Efendi* ve *Ziya Gökalp* çizgisinde yürüdüğünü göstermiş olur.

özellikle de Cumhuriyet yıllarının çok değerli bir düşünürü olan *Baltacıoğlu*'nun, bu çalışmalara katkısı var mıdır? Varsa bu katkı, hangi boyutta ve hangi düzeydedir?

Kendi ifadesi ile 1935 ve 1936 yıllarında başlatılan eğitimci kursu ve köy hareketi, genellikle eğitim kurumuna sosyolojik bir bakışla yazılan İçtimai Mektep isimli kitaptan yararlanılarak meydana getirilmiştir. Ona göre aynı dönemde çıkarılan ilköğretim programında yer alan “milliyet, topluluk, faaliyet, ilimlik, alaka, seviye, müşahhaslık, tecrübe, yakın yer ve yakın zaman, ekonomi ve gereksinim gibi prensipler, İçtimai Mektep'teki şahsiyet, travay, randıman ve inisiyasyon prensiplerinden çıkarılmıştır.”³¹ *Baltacıoğlu*'nun bu iddiaları kısmen doğrudur. Bu yıllarda devletçe yürütülen bu tür çalışmalarda *Baltacıoğlu*'nun tek başına fikir babası olduğu söylenemez. Bu konuda Amerikalı *J. Dewey* ve Alman Kır Eğitimi Yurtları'nın yanında, *Gökalp*'in sosyolojik bağlamdaki köycü anlayışının ve *Baltacıoğlu*'nun yukarıda vermeye çalıştığımız görüşlerinin etkili olduğu söylenebilir.

Köy Enstitüsü taraftarları, *Baltacıoğlu*'na, Enstitüleri yeterince savunmadığı için gönül koyarlar ve tarizde bulunurlar. Bu tarizlere karşı *Baltacıoğlu*, Köy Enstitüleri ile kendi pedagoji anlayışının ilişkisini irdeleyerek şöyle der: “Cumhuriyet rejimi, her alanda olduğu gibi, eğitim alanında da bir devrim yapma zorunluluğunu duymuştur. Eğitimci ilgili bazı uygulamalar, bu yenilikçi hareketin yaratıcı öğelerini, İçtimai Mektep'te bulduğunu sanmış, onun prensiplerini uygulamak istemiştir. Benim İçtimai Mektep'teki davam ne idi? Sınıfları, saatleri, programları, ezberi, kelime bilgisini kaldırmak, bunların yerine işlerliği, sosyal, gerçek travayı koymak idi. Köy Enstitüleri bu devrimi iyice kavrayamadılar. Bugünkü ortaokulu aldılar, sanat okulunu da aldılar ve bunları birbirlerine yapıştırdılar. Tanzimat ikiliği, Cumhuriyet devrine kadar süre geldi. İçtimai Mektep'te nazarı ders ve ameli ders diye iki türlü ders ikiliği yoktur. Yalnız ihtisal vardı, nazarisi de amelisi de onun içindir. Gerçek bu iken, Köy Enstitülerini şartsızca övemedim. Bu enstitülerin yep yeni bir gidişle eğitim yuvaları olduklarına işaret etmekle yetindim.”³² Aslında *Baltacıoğlu*, Köy Enstitülerinin kuruluşunda üç yıl sonra, 1943 eğitim ve öğretim yılında, İş Okulu anlayışından, kısmen de olsa Üretim Okulu anlayışına³³ geçtiğinin ve onun daha önce savunduğu görüşlerine yaklaştığının farkında değildir. Ancak onun düşünceleri ile Köy Enstitüleri anlayışının dayanağı olan dünya görüşleri, birbirinden farklı özellikler taşırlar.

Kısaca belirtmek gerekirse kültür, eğitim, toplum ve hatta siyasal yaşamımızın çok etkili iki dönemi olan İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemlerinin çok ünlü bir düşünürü olan *Baltacıoğlu*, bu yıllarda üniversitelerde verdiği dersleri, konferansları, çeşitli konulardaki yazıları, kitapları, makaleleri, sanatçı, özellikle de tiyatral kişiliği ile kendini herkese kabul ettirmiş bir düşünürdür. Sürekli kendini

yenilemesi, çok yönlü bir arayış içinde yürümesi, eğitim ve kültür yaşamına inkılapla başlayıp, ihtilal ile devam etmesi, bazı yazarlar tarafından tutarsızlıkla eleştirilmiştir. Gerçekte onun düşüncesinin özü olan, Türk'e doğru gitmek, Batı'ya doğru gitmek ve Cumhuriyet aydınlanmasından yana olmak ülküsü ve Atatürk sevgisiyle ilgili ana tutumu, ölünceye kadar hiç değişmemiştir. Fakat eğitim ve öğretimle ilgili bazı görüşlerinde zaman içinde değişimler yaşanmış ancak bunlar ana tutumları etkileyecek düzeye erişmemiştir. Örneğin, Üretim Okulu'nu savunurken, K. Marks'ın dünya görüşüne katılmaz. Onun "maddi üretimin olmadığı yerde eğitimden söz edilemez" ifadesini destekler mahiyette herhangi bir görüş, ya da öneriyi de rastlanmaz.

Her ne kadar *Baltacıoğlu*, "savunduğum pedagojik davam" eğitimcilerimiz tarafından yeterince anlaşılmadı demişse de, Türk eğitimine getirdiği tarihsel, sosyal, kültürel, felsefi ve pedagojik perspektifler, ne denli bir düşünür olduğunu göstermeye yetecek düzeydedir. Özellikle sosyal boyut ve içeriklerle örmeye çalıştığı pedagojik bakış açıları, önemli bir eğitim düşünürü olmak yanında, eğitim sosyologları arasında ilk sırayı almasını da sağlamıştır. Ayrıca onun yazdığı sosyoloji ve eğitim sosyolojisiyle ilgili yapıtları, eğitimin sosyal, kültürel, felsefi, tarihsel ve psikolojik boyutları üzerinde çalışmalar yapan bilim adamları için de çok değerli malzemeler sağlayabilir. Bu bağlamda onun ortaya koyduğu eğitim ve öğretimle ilgili sosyal içerik, oluşturduğu kavramsal sistematik ve kavramsal pragmatizm (kavramsal yararcılık), bu alanda çalışacaklar için değerli bir hareket noktası ve sağlam bir ölçüt oluşturabilir. Ayrıca onun savunduğu eğitim, öğretim ve okul sitemleri, günümüzün okul ve öğretim karmaşasının çözümünde önemli bir değerlendirme ölçüsü olarak kullanılabilir.

- 1 BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1950), *Halkın Evi*, Ankara: Ulus Basımevi, s. 45- 46.
- 2 BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1943), *Batıya Doğru*, İstanbul: Sebat Basımevi, s. 9.
- 3 BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1972), *Türk'e Doğru*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 8- 9,
- 4 BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1950), *Halkın Evi*, Ankara: Ulus Basımevi, s. 45.
- 5 BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1943), *Batıya Doğru*, İstanbul: Sebat Basımevi, s. 13.
- 6 BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1950), *Halkın Evi*, Ankara: Ulus Basımevi, s. 46.
- 7 BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1943), *Batıya Doğru*, İstanbul: Sebat Basımevi, s. 15.
- 8 BALTACIOĞLU, age., s. 8- 9.
- 9 BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1950), *Halkın Evi*, Ankara: Ulus Basımevi, s. 45.
- 10 BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1943), *Batıya Doğru*, İstanbul: Sebat Basımevi, s. 185- 186.
- 11 BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1950), *Halkın Evi*, Ankara: Ulus Basımevi, s. 97- 98.
- 12 BALTACIOĞLU, age., s. 99- 100.
- 13 BALTACIOĞLU, age., s. 21.
- 14 BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1332), *Talim ve Terbiyede* İstanbul: İnkılap, Matbaa-i Hayriye, s. 3- 8.
- 15 BALTACIOĞLU, age., s. 8- 10.
- 16 BALTACIOĞLU, age., s. 57.
- 17 BALTACIOĞLU, age., s. 151.
- 18 BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1942), *İçtimai Mektep*, Ankara: Maarif Matbaası, s. 19- 22.
- 19 BALTACIOĞLU, age., s. 19- 22.
- 20 BALTACIOĞLU, age., s. 19- 22.
- 21 BALTACIOĞLU, age., s. 334.
- 22 BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1944), *Rüyamdaki Okullar*, İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, s. 12- 15.
- 23 BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1964), *Pedagojide İhtilal*, İstanbul: Anadolu Matbaası, s. 20- 33.
- 24 BALTACIOĞLU, age., 30- 40.
- 25 BALTACIOĞLU, age., s. 51.
- 26 BALTACIOĞLU, age., s. 52- 53.
- 27 BALTACIOĞLU, age., s. 83- 84.
- 28 BALTACIOĞLU, age., s. 51.
- 29 BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1945), *Batıya Doğru*, Sebat Basımevi, İstanbul, s. 169.
- 30 BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1964), *Pedagojide İhtilal*, İstanbul: Anadolu Matbaası, s. 111- 112.
- 31 BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1938), *Toplu Tedris*; İstanbul: Sebat Basımevi, s. 7- 8.
- 32 BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1964), *Pedagojide İhtilal*, İstanbul: Anadolu Matbaası, s. 79- 80.
- 33 AKYÜZ, Hüseyin; *Türk Eğitiminde Köy Enstitüleri Denemesi Üzerine Bir Araştırma*, Erzurum, 1978, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 184- 190.